

Lidt om ældre slesvigske kirkebøger

(Af Jesper Ratjen)

Nogle gange er man lettet, hvis man skal søge efter personer i kirkebøger efter 1812-14, hvor de skematiske kirkebøger blev taget i brug. Det er nemmere, for bogens skemaer følger i en bestemt orden og de anordnede oplysningerne er ført i de respektive kolonner, men de frie muligheder for "spræl", som de ældre kirkebøger tillod præsten at foretage, er derved gået tabt.

Slesvig stift fortsatte med "gammel ordning"

– Men sådan var det ikke i Slesvig stift. Her ligner kirkebøgerne fortsat de ældre kongerigske i den forstand, at det var den enkelte sognepræst, som selv bestemte, hvordan en ny kirkebogs blanke sider skulle opdeles og beskrives. (Det manglede bare, for præsten skulle selv bekoste bogens anskaffelse). Selvfølgelig var det anordnet, hvilke oplysninger kirkebogen skulle omfatte:

I en hertugelig forordning af 1612 opfulgt af et kongeligt reskript i 1646, blev det befalet præsterne regelmæssig at føre kirkebøger: *"ved Dag og paa Datum paa, hvor mange udi deres Sogner fødes, hvo der til Fadder staar, og hvor mange aarligen tilsammen vies og dør"*. Mange præster noterede også *kommunikanter* (altergangs-gæsterne), samt ikke mindst: *Trolovelser*; ofte med forlovernes egenhændige underskrift som kautionister for, at en vielse var indenfor lovens rammer. Offentligt skriftemål, *Publice absolverede* efter en uægteskabelig fødsel af et derfor "uægte barn" noteredes særskilt (afskaffedes 1767) og fra 1736 kom *Konfirmation* til.

Levnedsbeskrivelser ved dødsfald

Alt dette indeholder de bedst førte af de ældste kirkebøger i kongeriget, men i hertugdømmet Slesvig var det desuden skik ved dødsfald, i kirkebogen at opremse den afdødes levnedsløb med nævnelse af ægtefælle(r) og overlevende børn. – Dvs. de oplysninger, vi ellers må søge i skifterne. (Skifter, *Nachlaß-Registre*, er til gengæld ikke meget brugt i hertugdømmerne, hvor man i udstrakt grad foretog private skifter).

Gustav Bang skriver i sin lille bog »Kirkebogsstudier« (1906 - reprografisk genoptryk 1976) om disse levnedbeskrivelser (efter at have kontrolleret dem), at de bør tillægges "en høj Grad af Troværdighed"; og "Hvad der i høj Grad taler til Gunst for disse Oplysninger, er, at de i Almindelighed stammer fra de afdøde Personer selv; ved Berettelsen har Præsten udspurgt den Syge om hans Levnedsløb og noteret Svarene. . . I en mængde Tilfælde hedder det omtrent saaledes: *"dikterede mig . . sit Levnedsløb .. opregnede for mig alt dette som hans Testamente. . .* Undertiden er det dog ikke lykkedes Præsten at faa samlet sit Materiale ad

denne Vej, og han har da maattet nøjes med Oplysninger, *"som hendes Venner beretter"*.

Skikken med levnedbeskrivelser overlevede i Slesvig stift kirkebogs-reformen 1812

Kortet, til venstre, viser (uden ansvar) afgrænsningen for den bibeholdte "slesvigske kirkebogs-føring" på grundlag af "grænsekontrol" foretaget på arkivalieronline. Sønderborg by og sognet Kegnæs på Als, hørte af indviklede historiske årsager under Slesvig stift, så de kunne fortsætte med at føre kirkebøger efter "slesvigsk skik", mens sognene på resten af Als, som hørte under Fyns stift, indførte de skematiske kirkebøger.

Område med fortsat slesvigsk kirkebogsføring efter 1812-14

Begynd med levnedbeskrivelserne

Da de slesvigske kirkebøgers levnedbeskrivelser ved dødsfald og begravelse giver så detaljerede oplysninger, anbefaler Hans H. Worsøe i »Slægtshistorie i Sønderjylland - en vejledning« (1983), at man begynder undersøgelserne i disse frem for dåbs- og konfirmationslisterne.

Bare for at vise pointen: Eksempel fra Kegnæs kirkebog så sent som 1894:

Kegnæs kirkebog 1858-1896, Als sønder herred, Sønderborg amt side 262-263. [ao.opsl. 141/151]
Døds-Register 1894

No 6 20. Februar 28. Februar

Liigprædiken (Gravbog No 95.A)

Enken Anne Dorthea Møller f. Petersen i Østerby, Datter af Møller Jacob Petersen og Hustru Marie Hansen paa Vester Mølle, var født d. 2. Juli 1825.

Den 14. Juni 1846 ægtede hun Boels- og Synsmand Peter Petersen i Østerby, Søn af Boelsmand Peter Petersen og Hustru Anne Cathrine f. Bladt sammesteds og døde denne hendes Ægtefælle d. 11. Marts 1864.

I dette ægteskab vare 11 Børn:

1. Anne Marie Petersen, født d. 4. Februar 1847, gift med Parcellist Peter Petersen i Ullerup Sogn, død i April 1886.
2. Cathrine Marie Petersen, født d. 27. Juli 1848, gift med Parcellist Matthias Petersen i Bredsteen, som døde den 22. Juni 1883.
3. Hans Petersen, Kromand og Kommuneforstander i Østerby, født 1. Decbr. 1849 gift med Helene Margrethe Hansen fra Østerby.
4. Peter Petersen, Parcel-Inderste i Bredsteen, født d. 2. August 1851.
5. Anne Cathrine Petersen, født d. 14. Januar 1853, død d. 15. Juli 1855.
6. Jacob Petersen, født d. 28. Decbr. 1854, død den 26. Marts 1856.
7. Anne Cathrine Petersen, født d. 27. Decbr. 1856, død den 25. Octbr. 1865.
8. Anne Dorthea Marie Petersen, født d. 10. Juni 1859, gift med Parcellist Alexander Petersen i Vesterkobbel.
9. Jacob Petersen, født d. 5. Novbr. 1861, død d. 18. April 1871.
10. Christen Petersen, Farmer i Amerika, født d. 28. Novbr. 1862.
11. Jørgen Petersen, Arbejder i Amerika, født den 23. Sepbr. 1864.

Den 15. October 1865 ægtede hun anden Gang Christen Peter Møller, Søn af Boelsmand Hans Peter Møller og Hustru Anne Margrethe Fogt i Vestermark, som døde d. 13. Februar 1886.

I dette Ægteskab vare 3 Børn:

1. Jens Peter Møller, Farmer i Amerika, født d. 2. Novbr. 1866. Gift
2. Anne Cathrine Møller, født d. 29. Febr. 1868, gift med farmer Peter Jensen i Amerika, død d. 29. Marts 1893.
3. Jacob Peter Møller, Arbejder i Amerika, født d. 16. August 1871.

Alder 68 Aar 7 Maan. 18 Uger

Hva' beha'r ?

Direkte afskrift fra et enkelt opslag i kirkebogen. Mange slægtsforskere kommer ikke længere!
– Men hvis man har slægt i det slesvigske, har man da her noget at begynde med!

Vonsilds berømte kirkebøger

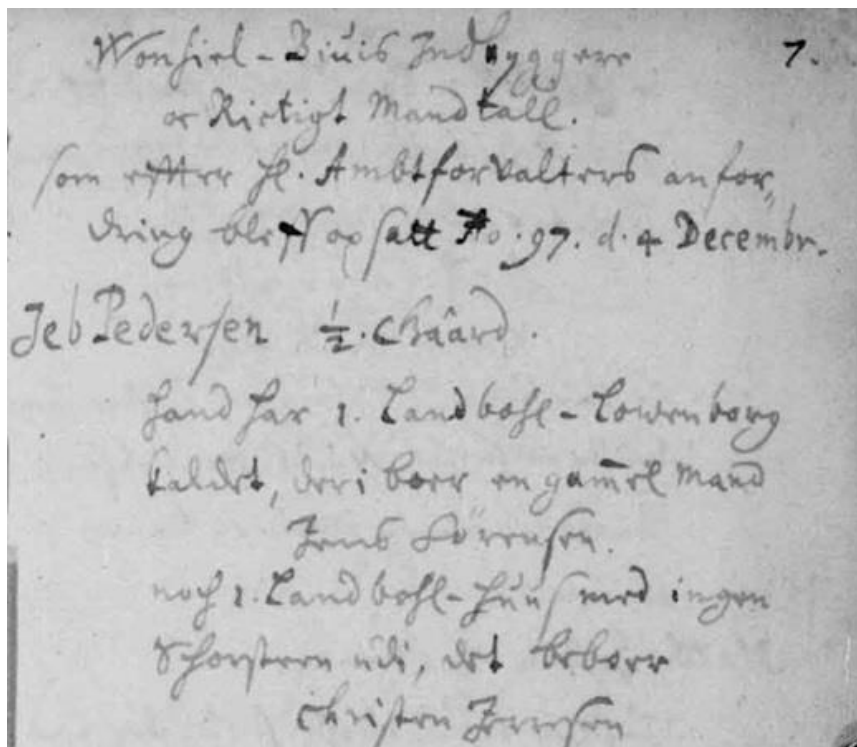
Vonsild ligger umiddelbart syd for Kolding i Nørre Tyrstrup herred i daværende Vejle amt, men på den tid, som her skal omtales, hørte det til hertugdømmet Slesvig og Slesvig stift.

De 5 bevarede bind Vonsild kirkebøger, som blev ført 1659-1707 af sognepræsten for Vonsild-Dalby pastorat, Johann Rüde (f. 28. april 1633 i Tønder † 20. marts 1707 i Vonsild), er blevet berømte på grund af deres særegne indholdsfulde.

Bindene er af Landsarkivet Aabenraa nummererede No 1 - No 5, men der må have eksisteret 2 - nu forsvundne bind, dækkende årene 1659 - 1684, for "kirkebog No 1" er slet ikke en egentlig kirkebog, selv om den på de sidste knap 100 sider (s.131-225) medtager de døbte 1659 - 1706. Kirkebog No 2 begynder først 1685.

Kirkebog "No 1" med "udvidet folketælling 1697" og familieoversigter

Hvad der (alligevel) gør "kirkebog No 1" særdeles interessant og særegen er, at den, efter en indledning, der (som det sig hør og bør, når bogens øvrige indhold betragtes) s.3-4 bringer "Kort Udtog af vor Frelser Levnetsløb", fulgt af 2 sider "Præstens Hus" (med Johann Rüdes egne data og familie), følges op af et helt specielt indhold, nemlig: s.7-13 "Vonsiel Biuis Indbyggere oc Rigtigt Mandtall, som efter Hr. Amtforvalters anfordring bleff opsatt Ao. [16] 97 d.4 Decmbr." Gård for gård, hus for hus nævnes indvånernerne og deres evt. tjenestefolk ved navn. Vi får derved en "udvidet folketælling 1697".

Udsnit af "Mandtalslisten 4.Dec. 1697 fra Vonsild kirkebog 1659-1706 - Kaldet "No 1" [ao.opsl.5/169]

Med "Mandtalsliste pr. 4.december 1697" (se længere nede på siden) på nogle af de forreste sider, kan »Kirkebog No 1« tidligst være påbegyndt på dette tids-punkt. I forbindelse med opstillingen af denne mandtalsliste, hvor Johan Råde uden så mange detaljer og rimeligvis efter hukommelsen nævner navne på ejere og beboere, af de enkelte gårde og huse, kan han have følt sig inspireret til at få hold på hver enkelt familie med navne og aldre på forældre og børn.

Familie-Ministerialia 1659-1706

Derfor følger bogens hovedindhold s. 17-130, nemlig: *Familie-Ministerialia 1659-1706*, hvor hver enkelt familie nævnes med navne på forældre og børn, fødselsår og sted. Oversigten er løbende opdateret og der er henvisninger til ministerialia i de øvrige 4 kirkebogsbind.

Et eksempel kan nævnes (endda på en udensogns født): Vonsild kb.1659-1706 FVD [ao.opsl. 50/169]

Paul Sørrensens fød i Seest 1615

døbt Exaudi. gift i Dalby med Anne Henrichs d. der hun døde i Colding Ao. 58 fick hand Mette Hans d. Sal. Hans Sørrensens aff Dallerup, oc bleff i Seest aff H. Ancher Busk viet sammen Ao 62

Deris Børn i Seest fødte:

1. Severin Pouli fød Ao 1663 døbt Mittsommersdag. bleff gift i Kiøbenhavn Ao 94

2. Hans født ibitem Ao 1664 8 Dage før Juulaften; drog ad Engelland 1685.

Langfredag

3. Ib, fød i Vonsiel Ao 1666 in Januario, døbt d.28.jan. 4.Epihan.

4. Morten fød 1669 in januar, døde 13 uger gml.

Faderen døde Ao 89 d. 20. july in diario part III pag. 233

Afskrift af dåbsindførelserne siden 1659

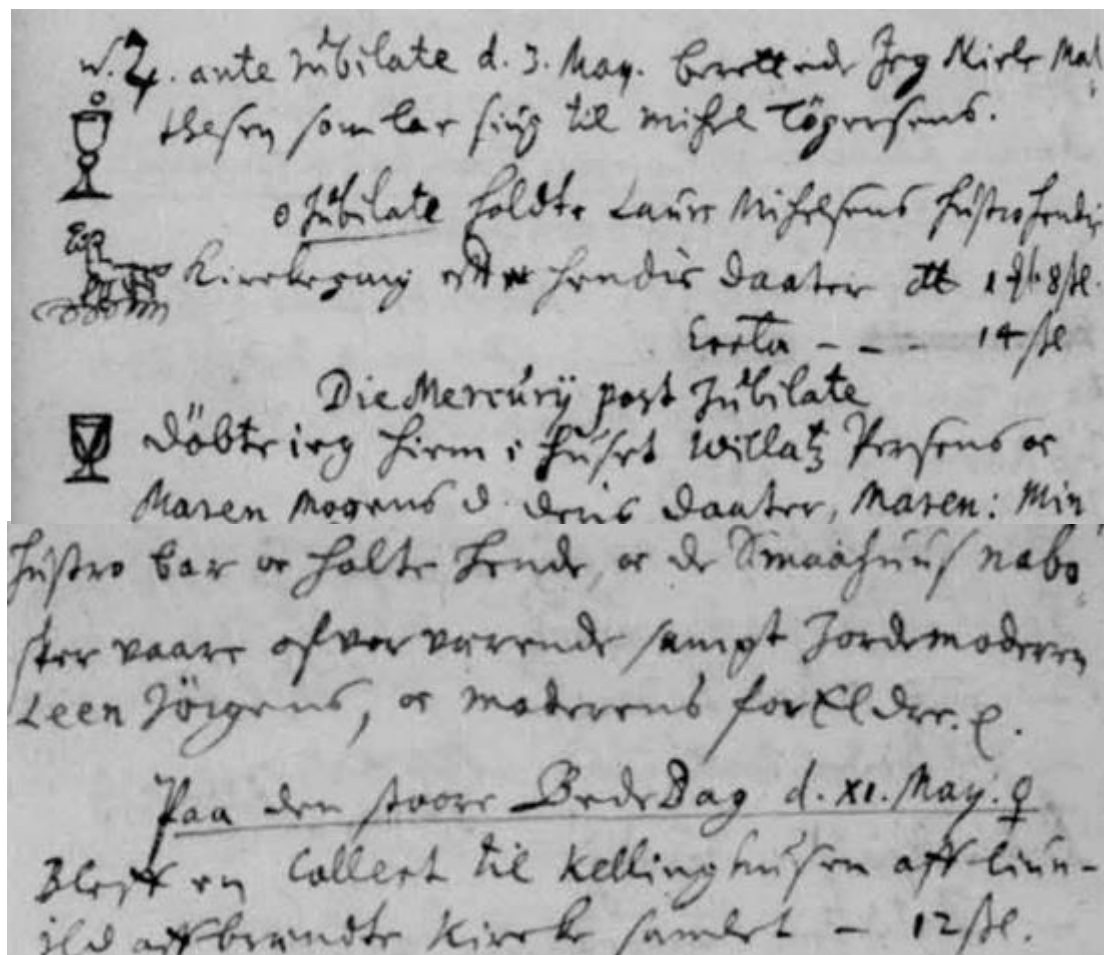
Familie-oversigterne har krævet mange besværlige opslag i kirkebøgerne, der (som vi skal se) var ført med blandede ministerialia i kronologisk orden. Pastor Johan Råde har indset, at det kunne være praktisk at samle de forskellige typer ministerialia hver for sig. Nok derfor bringer han på de resterende knap 100 sider efter afsnittet "Familie-Ministerialia" en afskrift af dåbsindførelserne siden 1659. Det er meget heldigt, for de 2 første kirkebogsbind fra årene 1659 - 1684 er siden gået tabt. [Det ses af ovenstående eksempel, hvor der ved Poul Sørrensens død 1689 d. 20. juli henvises til "diario part III pag. 233". Henvisningen:

Dagbog/kirkebog 3.del side 233 rammer "Kirkebog No 2 s. 233 [ao.opsl.], hvor Poul Sørensens levnedsløb opregnes. Eftersom »Kirkebog No 1« ikke eksisterede i 1689, må "diario part III" være opfølgning på en

"part I" og "part II" – som nu begge er forsvundet. – (Desværre ligesom alle protokollerne fra hans annekssogn Dalby)].

Vonsild-kirkebøgerne blev ført kronologisk med blandede ministerialia

De bevarede kirkebøger viser, at Johan Råde førte dem kronologisk – altså dåb, introduktion, altergang, vielse, berettelse, død og begravelse – blandet imellem hinanden i den rækkefølge, de indtraf. For at lette på uoverskueligheden, tegnede han i margin symboler: Døbefond, fugl el. lam, alterkalk, ring, timeglas el. dødningshoved.

Vonsild kirkebog 1685-1695 s. 168-69. Udsnit fra Maj 1668 [ao-opsl. 92/333]

[Torsdags-tegn] ante jubilate d. 3.mai berettede Jeg Niels Mal

[Alterkalk-fig.] thelsen som lar siug til michel Tøgersens

[Søndags-tegn] Jubilate holdte Laurs Michelsens Hustru hendis

[Lam-fig.] Kirkegang efter hendis Daater dt[?] 1 Mk 8 skl

Kerter 14 skl

Die Mercury [onsdag] post Jubilate [efter 3. sønd.e. påske]

[Døbefond-fig.] døbte ieg hiem i Huset Willadz Persens oc
Maren Mogensd deris Daater, Maren: Min
Hustru bar oc holte Hende, oc de Smaahuus nabo
sker vaare ofverværende samt Jordmoderen
Leen Jørgens, oc Moderens forEldre.

Paa den stoore Bededag d. XI. May [Onsdags-tegn]

Bleff en Collert til Kellinghusen aff liunild
affbrendte Kircke samlet 12 skl

De berømte, fyldige nekrologer/ levnedbeskrivelser ved dødsfald

Det vil være meget fristende at bringe flere eksempler fra pastor Johan Rüdes 261 nekrologer og levnedbeskrivelser fra de bevarede Vonsild-kirkebøger 1685-1707, men da det er gjort fyldigt af andre – se nedenstående "Trykte afskrifter" – ville jeg her have "nøjes" med pastor Rüdes levnedbeskrivelse efter førnævnte Poul Sørensen, som døde 1689, men da den fylder godt 5 tætskrevne sider i kirkebogen: »Vonsild kirkebog 1685-1695« ”No 2” side 233-238ø [ao.opsl. 125-128/333] og den kan læses i fuldstændig afskrift på tryk i Hans H. Worsøes nedennævnte udgivelse s.158-160ø, vil jeg nøjes med at henvise til denne.

Trykte afskrifter:

De af pastor Johannes Rude førte Vonsild-kirkebøger har gennem tiden vakt stor interesse og der er foretaget mange delvise afskrifter, men ingen fuldstændige.

Den fyldigste trykte afskrift, som dog kun omfatter de kirkelige handlinger, inklusive de fyldige levnedbeskrivelser ved død og begravelse, men f.eks. ikke medtager fadderne ved barnedåb; ej heller de introducerede kvinder er:

Hans H. Worsøe: »Vonsild Kirkebog 1659-1708« udg. af Landbohistorisk Selskab 198 2(med fyldigt navneregister), samt

Hans H. Worsøe: »Vonsild-Dalby tillysningsbog 1678-1683« udg. af Landbohist. Selskab 1987

Nu afdøde bibliotekar Ingrid Bruun sad i mange år på »Lokalhistorisk arkiv i Kolding« og afskrev kilder på skrivemaskine; deriblandt de nævnte Vonsild kirkebøgers afsnit om døpte (incl. fadderne), viede, døde og begravede samt uddrag af levnedbeskrivelserne i en sproglig tillempet form.

Ingrid Bruun: Vonsild kirkebøgerne 1659-1867 i afskrift (1983), Kolding Lokhist.arkiv

Afskriften vedr. årene 1659-1708 kan ses på siden:

"Vonsilds Slægter" <http://vonsilds-slaegter.dk/index.htm>

Ikke-trykte tekster

Af ovenstående uddrag af kirkebogen fra Maj måned 1688, er kun dåbshandlingen nævnt i de trykte afskrifter, men måske kunne noget af det øvrige også have interesse? Det har man jo nem adgang til via arkivalieronlines indscanninger. Johan Rüdes sirlige skrift er jo ikke helt umulig at tyde!

Speciel interesse

Jeg tror, at de fleste kender til, tilfældigvis at falde over oplysninger, som viser sig at have interesse. Derfor er det vigtigt ikke kun at få oplyst, det man bevidst søger efter, men at være modtagelig for kildens øvrige oplysninger.

Hvem kan dog være interesseret i, at der på Store Bededag i maj 1688 kom 12 skilling ind ved kollekten til genopbygning af den lynild-nedbrændte Kellinghusen kirke nede i Holsten?

Det kan forfatteren af disse linier, idet den på det tidspunkt var hans Ratjen-families sognekirke.

Kellinghusen-kirkebøgerne synes ikke at have lidt overlast ved denne lejlighed, idet Dåbsregistret haves fra 1643 og Vielsesregistret fra 1671 eksisterede endnu i 1963, hvor jeg fik en fotokopi af en relevant side tilsendt fra kirkebogskontoret. Da jeg i 1971 mødte personligt op på kirkebogskontoret, var vielsesregistret desværre bortkommet – og mormonerne har jo ikke fået lov at mikrofilme noget i Tyskland.